

כנסת דברי סופרים לזכר ח"נ ביאליק, ספר חמישי / בעריכת יעקב כהן ופ. לחובר (תל-אביב
: הוצאת "דביר", ת"ש)

ח. נ. ביאליק

מַעֲזֹבוֹנוֹ שֶׁל ח. נ. בִּיאָלִיק

מאת המערכת: הפעם ראינו לנכון לאסוף ולתת כאן את קטעי הרשימות האבטוביוגרפיות הראשונות של המשורר, כחובות בלשון „אני“ ובלי תוספת של דמיון – כולן, כנראה בבירור, נסיונות מן התקופה הראשונה. חלק מהן (א'–ה'), המוסרות את לבטי נמשו של כותבן באותם הימים, ודאי מצאו אחרי כן את בטוין המושלם בצורות שונות, ואף על-פי כן יש גם בהן, ולא כל שכן בשאר הרשימות, חוספת-מה של קיים ותגים לדמותו של המשורר.

שמוחיהם של אחרים מן הקטעים (א', ג', ד') קבוצים על ידי המשורר עצמו ויש ללמוד מהם על החסר ועל הסתום שבכתוב. שם הרשימה האחרונה („בעלית הגג“), בהיותה היחידה השלמה, נתן על ידנו, לפי התוכן, ליתר הבלטה והבדלה. אף נמצאה רשימה זו כתובה על גליון מיוחד כספור בפני עצמו, והכתב נקי ביותר, עם תקונים מעטים, ושונה במקצת מן הרגיל, עד כי התעורר הספק, אם מיסודו של ביאליק הוא. אכן כמה סימנים אחרים הכריעו את הכף כנגד הספק. חוץ מאלה לקטנו והבאנו כאן רשימים קטנים של שירה מפליטת עטו של המשורר, רובם התחלות של שירים שונים וחלקם שברים של שירי-עם. רשים ד' מזכיר את „לא הראנג אלהים“ ורשים ו' – את „לא זכיתי באור“, והוא גם כתוב באותו דף ממש. ומשירי העם שלשה הם (2–5) נסיונות קודמים ל„אחת, שתיים“.

בקטע „דבורת הזוהב“, שבא ב„כנסת“ ד', נמלו שתי סעויות
בנקוד, הדורשות תקון: שורה 2: הנה פִּתְחָה אוני, צ"ל: פִּתְחָה; שורה
4: מִתְחִיהוּ, צ"ל: מִתְחִיהוּ.

קִטְעֵי זְכוֹנוֹת

א

המפרפרים והמפרכסים

חפץ אני לרשום לזכרון רשימות אחדות מימי נעורי ומאופי מקומי וזמנו, ומובטחני, כי הרשימות האלה תעלינה על לב רבים מבני גילי, מקומי וזמני, וזכרון שנות מספר מימי נעוריהם.

והימים מה קרובים המה — כשתים עשרה שנה לפנים: והמקום לא מעבר לים — בעיר הפלך ז. גליל וז.

ובימים ההם כבר שקטה ארצנו ממלחמת ה„אבות והבנים“, ה„אור והחושך“, ה„בערות וההשכלה“. הבטויים האלה, המוטעמים פה, כבר נודלזלו ונדרסו ויחדל להיות להם אורח במכתבי-העתים. גם חרושם וגם חדודם כבר נטל ונשכה. ואפילו הקל שבקורוספונדנטי „המליץ“ התבושש לכתוב או „קרני ההשכלה לא חדרו עוד אל חשכת עירנו“. סוף דבר, חלוצי ההשכלה וגבוריה כבר ירדו מעל הבמה, כי השכלה לשמה נחשבה לסכלות וסתם השכלה לא נחשבה עוד לגבורה, כי אם לדבר פשוט ומצוי, וממילא שבת הרעש וקול ענות. הגלגל חזר למקומו ועולם — למנהגו. וכשוך הסער — התמוגגו הרוחות מאליהם. המציאות הפשוטה והקשה עשתה את שלה וגם האבות גם הבנים השתנו לאט לאט מאליהם. ויצאו מדיוקנם הראשון ובלי הרגש הזאת, עד שנזדמנו שניהם לנקודה אחת ויראו פתאם, כי אין ביניהם ולא כלום ולדבר אחד נתכוונו. המציאות הקשה המריצה מצד אחד את האבות לוותר על בטחונם העז, להודות, כי בניהם לא רק רשאים, כי אם מוכרחים לבקש תכלית לעצמם, מוכרחים ללמוד, לעבוד באופן אחר וחדש. ההודאה וההסכמה הזאת באה ממילא, בלי „שאלת חכם“ ובלי בקשת היתר ב„שולחן ערוך“ או ב„תעודה בישראל“ על למוד חכמות חיצוניות וכדומה. ומהצד השני המריצה המציאות את הבנים לוותר על ה„לשמה“ של ההשכלה, על השכלה סתם, השכלה חזיונית ודמיונית, דלית בה מששותא, לוותר על „קדוש השם“ שיש בה ולאחוז בהשכלה ממש, שאינה אלא עבודה פשוטה והיא בעלת תכלית. ובאופן כזה נעשתה הפשרה מאליה וילך איש לסבלותיו.

אמנם נמצאו עוד בין האבות כאלה, אשר בהרגישם פתאום את ה„שנוי דממילא“, שנעשה בתוכם ומחוצה להם, נאנחו ואמרו: „אם אנו כך ובנינו כך — נכדינו מה

תהא עליהם? אבל נמצאו גם כאלה אשר אמרו ונאנחו: „אנחנו כאשר אבדנו — אבדנו, אל יִפְשְׁלוּ נא בנינו“, „מה שלא קיימנו בנו יתקיים נא בבנינו“, וכדומה מעין דברים אלו.

ההצטערו גם הבנים על השנוי הקטן, שנעשה בתוכם וסביבם? ההתגעגעו על ימי ראשית בכורי ההשכלה ושכרונה? מי יודע? — איך שיהיה, העולם נהג כמנהגו והשמש לא עמד בחצי השמים.

כך היה מצב הדבר בעת ההיא ברוב ערי ישראל, אשר היו מעבר לרוח העת בדרך ישרה ופשוטה. לא כן עירנו הגדולה וכל העיירות והקריית התלויות בה. שמה שונה דרך הרוח.

ב

בעת ההיא ובתי המדרש נעזבו הלך והעזב, הלך והשם מיום ליום. בניהם לומדיהם יצאום אחד אחד לאשר נשאם הרוח. גם המתפללים צערו וימעטו, גם הבטלנים הלכו ודלו. בקושי נאסף „מנין“ בימות החול, מנין נחפו ובהול בתפלתו החטופה והקרה, נחפו ובהול להפטר ולברוח אל השוק... ויאלמו כתלי בית המדרש וישתקו. משחרית עד מנחה וערבית ומערבית עד שחרית.

ובעת ההיא ואני הלומד היחידי בבית המדרש „העשיר“ או החדש בפרבר מ. הפרבר הוא לא גדל מעולם לא חסידים נלהבים, לא לומדים ובטלנים, כי אם בעלי בתים פשוטים, מעוטם יודעי ספר או חסידים מצוננים ורובם סתם בעלי בתים; מהם אמידים ועשירים, סוחרים במעשי עץ ויער, ומהם עניים. לפנים התפללו כל גרי הפרבר בבית המדרש הישן ומשנתרבה הישוב שם, פרשו הגבירים, שגרו כולם ברחוב אחד, ויבנו להם במבוי מיוחד בית-מדרש חדש ומרווח לבדם והישן נשאר לעניים לבדם. ומפני שאבי-אבי הזקן, שגדלתי בביתו, נמנה בין העשירים וגם ישב בתוכם ברחוב אחד, ואלך גם אני ללמוד — אל בית המדרש החדש.

ג

ארון הספרים

בחצי הלילה, ואני יושב יחידי בבית המדרש החם, גמרא פתוחה לפני ולבי רחוק ממנה, אני מפנה לבי לבטלה, בחוץ חושך, קרה נורא ויללת סער וזעף. תריסי החלונות ובריחיהם מתחבטים ומתלבטים בכתלים מבחוץ, כאילו חרגו אלפי שדים ממסגרותיהם ובריחי ברזל יגדעו בחמה שפוכה. הנה הם צרים על בית המדרש, מקרקרים קירותיו, מנגחים אותו בקרני ברזל; הנה הם מתפרצים גם בעד ארובת העשן... וכל קרבי מדוזעות מפני המחשבה, כי עוד מעט ובית מדרשי זה וכל מלואו

יחרב, יתקעקע, יִהָרֵס עד היסוד, וכל עולמי ישוב לאין, לתוהו ובוהו... עוד מעט והתפרץ אחד ה"רוחות" והטילני מזה והלאה ארבע מאות פרסא, הרחק הרחק ממושבי החם, הכודד והשאנן, אל ארץ גזרה קרה וזרה...

ומרגע לרגע יגדל הפחד ויפרוץ בכל אברי, פחד סתום ובלתי ברור, פחד מפני הבדידות והדומיה המקיפות אותי, מפני ארבעת הכתלים השותקים, מפני צלי האלם, השחור, הגדול והמשונה, המתוח על הקיר כנגדי ומתעקם על הספון, מפני האור והחושך המשמשים בערבוביא סביבי, מפני הצללים הרבים המביטים אלי מכל קרן זווית ופנה אפלה, מתחת הספסלים, העמודים, מתוך ארונות הספרים, מכל חור וסדק... הנה הם נחבאים שם ואורבים לי ולנשמת... ברגע אחד ובבת אחת על-פי רמו יצאו ויתנפלו עלי ויטרפוני...

ומבחוץ הסערה הולכת ומתמרמת ומתקצפת כ"לילית" רעבה... והיללה כוללת אלפי עוללים שחוטים וטבוחים, נגזלים מחיק אמות...

דמי הולך ומצטנן... השנים נוקשות זו אל זו, בכל גבי אלחץ מאחורי אל התנור עד להפוות והנני עוצם את עיני...

"ה' לי ולא אירא" — הנני מתנחם פתאום, פותח את עיני ומצמצמן אל הגמרא הפתוחה, "התורה תשמר עלי וממי אירא" — אתנחם שנית בנעצי את שתי בהונות ידי אל כפי הקמוצות, שהיא סגולה לפחד לדברי ה"שמוש תהלים" ובהחלי להתגעגע בכל כחי על הגמרא.

אבל בלשוני אין מלה... מחשבותי פוחזות עלי ונכשלות אשה ברעותה, אזני נמשכת ונגררת מאליה אחרי הקולות שמבחוץ וכל חושי משתקעים בהם... אי אפשר להסיח את הדעת... והנה שככה מעט הסערה והקולות חדלו, הפסקה ממושכה, אומץ לבי יחזק על פחדו וחום התנור המתוק יעברני כמו יין, ובקרבי מורך ואומץ, חום וקור, עצבון ענוג ועונג עצב שולטים בערבוביא, כתערובת האור והחושך אשר סביבי... מה נורא ומה נעים!

מדוע אני נעור בלילה ומפנה לבי לבטלה? — יסרוני כליותי—מדוע לא אלמד? מדוע אנדד שנה מעיני על חנם?

מדוע אני יושב פה בין אלה הכתלים? — נקרה תולעת אחת במוחי — בגלל מה ובשל מה? מדוע אנכי היחידי פה? מדוע שכחוני ועיזבוני פה לבדך, לבדך... מי לי פה ומה לי פה?

ד

מכל האגדות, ששמעתי מאמי או מחברי בילדותי, גם אחת לא נגעה כה עמוק בלבי ובכל חדרי נפשי, לא עוררה כה את כל המון מעי ורחמי, רגשותי, מחשבותי ודמיוני פעם אחת — כאגדה על דבר הילד היהודי היפה, שנשבה ביד רוןן וברח... ומה גבור הילד היפה ההוא! ומה יפה הילד הגבור ההוא!

ומיום שמעי את האגדה ההיא דבקה בי ותהי לחלק מרוחי ולשירת נשמת...
 והיא יוצאת ומנהמת מכל נימי לבי הדקים ומכל רגשותי המחונקים והקרועים... יותר
 ממה שהגידו, פרשו ובארו לי אלפי ספרים ודברים בזקנותי, פרשה ורמוזה לי האגדה
 ההיא בילדותי. היא רק היא הביעה לי את כל מעמקי הצער ויגון העולמים שבנפש
 יהודי, היא רק היא פרשה לי את המלה יהודי במלוא משמעה, מה שאין הפה יכול לדבר...
 והלא יהגה הכנור ותביע המנגינה מה שאין הפה יכול לדבר.

ה

ואני בשובי מקץ עשר שנים¹ אל עיר מולדתי זו, אשר יצאתי משם וארא
 את כל התמורה, אשר קפצה עליה לפתע פתאום, ואתבונן ברוח החדשה, שעדיין
 חרושה מצין מעליה וקורץ עין, אשר לבשתה אותה ואת כל מלואה — ואעמוד
 מחריש משתאה לכל אלה, מאמין ואינו מאמין ולבי המה ולא ידע מה.
 וגם פה, בתוך רחובות עיר מולדתי, באוירה ובחללה, הנני הולך עוד הפעם
 עירי וגלמוד בין אלפי פנים חדשים, נכרים או מתנכרים לי, אין יורעני ואין
 מתודע אלי, הכל כמו זר ומוזר לי, גם לא זה האויר ולא אלה הם הקולות שבחוצותיה
 לפנים, וכאילו קרם על העיר ומלואה איזה קרום חדש ודק, איזו חציצה דקה מפסקת
 בין העבר הקרוב כל כך ובין ההווה.

ומתחת אותו הקרום הדק אני מדמה לראות עוד את הזעזועים והפרכוסים
 האחרונים של החיים הישנים ההולכים לעולמם, ומאחרי החציצה הדקה אני מאמין
 להאזין עוד את בת קולה של אנתה גסיסתם, ומשאלה אחת גדולה מתחבטת ומתלבטת
 או בכל קרבי: לקרוע, לקרוע את אותו הקרום החדש מעליהם, לקעקע, לקעקע את
 אותה החציצה המפסקת ולהשיב לתחיה בצעקה אחת גדולה ומרה את כל המתנונה,
 גַּע וקְלָה מתחתיהם ומאחריהם, ולדובב עוד הפעם שפתייהם הסגורות!
 כך דופקת, מנהמת ומעוררת, בת אוהבת על קבר אביה הזקן, אשר באה
 לראותו ממרחקים והוא הובא אלי קבר מתמול או משלשום, כיום ויומים עד בואה
 ועדיין העפר רטוב ותחות.

ומאימתי החלו ומתי באו ויאתו כל אלה השנויים? איככה, כיצד ואי זה הדרך?
 ומה יהיה אחרית כל אלה? הייטיבו לכת החיים האלה מן הראשונים? היכנו עמוד
 ואם יאריכו ימים מהם? היתנו גם הם את כל אשר נתנו הישנים, אם גם יוסיפו תת?
 ואני מה נצמדתי לחיים העוברים ההם! מעודי עד נעורי ועד היותי לאיש
 שרו אלי את שיריהם האבלים ויקוננו את קינתם העצובה והמרה באזני. ויתפשו
 שיריהם בלבי וירקמוני ויסוככוני באלפי מיתרים דקים, אשר ידעתי ואשר לא ידעתי,
 ויטעו בלבבי ובדמי ובמוח עצמותי על כרחי געגועים, אהבה וכבוד לאשר שנאתי
 אחרי כן בהם ולאשר בזיתי מקץ ימים בשפתי.

1 השוה למעלה, בראשית קטע א': "והימים מה קרובים המה—כשתים עשרה שנה לפנים", המערכת.

ומן החיים ההם על כרחי נסחתי. אולם גם ממרחקים יש אשר כלתה נפשי אל המעין אשר ממנו שאבתיה, ואנהה אחרי המקום אשר נגלו אלי האלהים, אל המקום אשר נשמרה שם שכינת ילדותי וחמדת נעוריי...

גם עלי שרתה שכינת הילדות לפעמים וְתָאָר את עלומי מכבודה! במחשכי החדר ובמעמקי בית המדרש — שמה רחפה על גוזליה ותסוכך עליהם בכנפיה. אולם שכינתנו היא שכינת הנביאים ושכינת אבותינו שמסרו נפשם — כי מה הוא האור אשר יקרון מעיני תינוקות של בית רבן לשמע שיחות מני קדם, אשר יספר להם מלמדם השחוף באמונה ובתמים, אם לא האור הגנוז בנפש כל בני בניהם של הנביאים? ומה הם הניצוצות, אשר תִּתְּזַנְּה העינים בהתחדד ובהתנגח בחורינו בהלכה, אם לא מן האש הקדושה הבוערת על מזבח העם? הו, כמה רגעים מאושרים נתן לי החדר ובית המדרש! כמה יְרוּעֵי אור טמנו בלבבי!

ויש אשר גדל האושר והתענוג ברגעים מעין אלה ויהי רגע אשר כלתה כלתה הנפש ותכל — לצאת... לצאת — כמשמעו: לסגור עינים ולישון המות מתוך תענוג, מתוך אהבה לאלהים, לתורתו, לאבותינו, לקדושינו. למות מיתה יפה פה, בחדר החם, על יד התנור, מתוך שיחות רבי הנעימות והנפלאות, או מתוך תלמוד תורה ומתוך אהבה לאביו, לרבא, לרש"י, לכלל ישראל, לקטן שבישראל...

וזה היה בשכבר הימים. אך גם עוד לפני עשר שנים בצאתי מן העיר עוד היה הכל על מכונו למראה עינים, ואני לא ידעתי, כי כל זה הוא רק אחרית בלה הולכת למות, ואני לא ראיתי את החתירה הנחתרת הלך ועמוק מתחת החיים האלה לערות יסודם, להפילם יום אחד; ואני לא ראיתי את הרקב האוכל את היסוד וכי מחשבים הם להשבר ונוטים לנפול ומקץ עשר שנים ימחה זכר למו —

ובשובי קויתי —

והנה מה רבה התמורה. הורקו החיים. נתגרשה השכינה מכל המחבואים.

1

זמן מועט אחרי חתונתי קבעתי את דירתי בכל ימי המעשה בבית-הקנטורה הקטן והבודד, המרוחק מן הישוב, אשר ביערי הקטן, שקניתי לשם עסק בכסף הנדוניא; ורק לימי החגים או, נכון מזה, בימי „אידיהם“, ימים שאסורים במלאכה וממכר ואין הפועלים החוטבים והאכרים הקונים מצויים, ירדתי בעגלתי הקנטורית לפקוד את גוי אשר בעירה הקטנה, הרחוקה מיערי כעשר פרסאות.

ישיבה בודדה וערירית זו בתוך היער קשתה עלי מאד, ביחוד בלילות החורף הארוכים והשוממים. הבטלה והבידודות (מלבד ה„שומר“ לא היה איש אתי), האפלה האיומה המבטת עלי בשבע עינים שחורות, כל לוח ולוח של אשנבי חדרי, הדומיה המעיקה בליל שקט וקפאון או הרעש הממושך של העצים הסוערים בליל סופה ויללת הסער הזועף, מתמרמר ומתקצף, בהתחוללו על קרחות היער — כל אלה הטילו

עלי שעמום נורא ושממון רב מנשוא. לאסוני הזמין לי הקדוש־ברוך הוא ל"שומר־יער" איזה מין בן־אדם שותק וזעום־פנים, נכרי עצל, מטומטם וערל־לב, אשר לא קצרה רוחו לשבת כאלם ומבלי נוע, סר וזועף, שעות רצופות על סדן־עץ נמוך, נגד פי התנור הבוזר ונֶשֶׁק, ישוב והתחמם, ישוב והסתכל אל תוך לבת האש ואל הגחלים הלוחשות, עד התלהטו פניו וברכיו מלהט האש — ולשתוק. ככל אשר אנסה, מבטלה ומשעמום, לבוא אתו בדברים, להקיפו בשאלות על דבר חיי האכרים בכפר מושבו, כן יוסיף להתעמק בהסתכלותו בגחלים ולהשתקע בשתיקתו, ורק בשעת הדחק יעניי הן או לאו רפויה או הברה אחרת קטועה, שלא היתה משמשת כלום. מלבד ישיבתו ואת העיד על מציאותו עוד איזה מין ריח משונה, מעין ריח כרוב המצטמק בתנור, שהיה נודף ממנו ומכל בגדיו בכל האוויר לרגלי התחממותו. הריח הזה, אשר יכול להבריא גם את השטן, הקציר את רוחי נְתִילָה נפשי מפניו. אבל אנה אברת, אם פרסאות אחדות מסביב אין שכונת איש, מלבד חוות אכרים אחדים.

הן אמנם סמוך ליערי על־יד גבולו, בחלקת־יער אחרת, עמדה עוד קנטורה בודדה אחת של אחד האברכים, אשר קנה גם כן חלקת־יערו לשם עסק מיד אחרי חתונתו וגם הוא גר שם לבדו כל ימי המעשה — אבל להתחבר ולהתרועע אתו לא יכולתי; כי על כן הפך בחררה אחת עמי ויהי איש תחרותי, ובדין שנצר ונטר איש את אחיו, כמנהג סוחרים מהוגנים, ומי מפרחי הסוחרים לא ישתדל להנמות לסוחר הגון ומנוסה? וחוק מזה העבירו האכרים והפועלים שמועה על האברך הנ"ל, כי יהודי מטורף הוא.

ובכן נאנסתי בעל כרחי להסכין אל שעמומי המיגע ומלאה, להביט שש־שבע שעות רצופות מדי לילה אל ד' כתלי חדרי ולהרהר הרהורים שאין להם סוף לקול ליל הסערה המייללת בארובת העשן מבפנים ומתדפקת מבחוץ על החלונות המסורבלים בכפור ושלג כצמר, למרות החום הגדול מנשוא, השולט בחדר מן התנור המוסק עד להתפוצץ, בחסד ה"שומר" שלא חס כמובן על עצי יערי ויתנקם בהם ויבערם ככל אשר מצאה ידו, למען יחם לו, ובעוד שהשומר מתנקם בעצים מכלה אני את חמתי בפפירוסי העולים באש ועשן איש אחרי רעהו בלי חשך. יחדו עם הרהורי אתהפך מצדי הימני אל צדי השמאלי על הספסל הקשה הסמוך לתנור הלוהט, או אשכב פרקדן ואקח בפעם העשירית איזה "מאסף" משנת תקפ"ט, שכבר עברתי עליו עשרת מונים, לשוב ולעיין בו, בעוד שהרהורי הקודמים הולכים ומשתלשלים מאליהם על־פי דרכם, דעתי מופלגת, הלב מטורף והעינים רואות אותיות, אבל גם הרהורי גם עיני וגם אני בעצמי אינם עתה ברשותי. דומה, שכל אלה אינם אלא שלשה דברים מחולקים ונבדלים לעצמם ואני הנני איזה עצם רביעי, העומד על גביהם ומתבונן בהם — דמיון הקרוב לשגעון.

בלילות עמל כאלה נהגתי לצאת לפרקים עם שומרי, חמושים בשני קני־רובים, אל היער ולעברו לארכו ולרחבו, להקיפו ישר והפוך, לארוב לאכרים גונבי עצים,

הבאים מן החוות הקרובות לבוקקנו. הקפות כאלה הן בחזקת סכנה, מלבד קושי ההליכה ביער בליל אפל בתוך שלג ברכים, ועל כן השתמטתי מהן בכל יכלתי. לקורת רוחו של השומר העצל. אבל יש שיד השעמום והבדידות כה קשתה עלי, עד כי בחפץ לב הבלגתי על פחדי ואצא עם שומרי לסוב על היער (אחוז קנה-רובה, שמעולם לא למדתי להשתמש בו ולקייחתי היתה רק למראית עין).

ויהי בליל ענן סוער אחד, בצאתי מעט החוצה להצטנן מאש של גיהנום, השולט בבית, ובהטותי את אזני כלפי היער הנרעש והנה קלטה אזני מן הרוח כעין הברה יוצאת מתוך היער. אזני נוקפת ונעשית כאפרכסת וקול ההברה הולך וחוק, הולך ורפה חליפות. והקול מטורף, מעורבב וקרוע על ידי הרוח, אבל אזני שמעה אותו ותקלטתהו. גנבים ביער, אמרתי ואבוא אל הקנטור על מנת להכון אל „הקפה“ בלויית השומר.

ההכנה לא ארכה. אני ושומרי, אשר עזב בזעף את מושבו החם נגד פי התנור, לקחנו את אִזְנוֹנו ונצא היערה לקראת הקול המתגבר ככל אשר נקרב אליו. לבנת השלג הרב השטוח ביער, אור הלבנה הבוקע גם בעד העבים הכבדים האירו מעט את דרכנו. אך בכל זאת קשתה עלי ההליכה מאד. השלג היה רב ועמוק עד הברכים, ופעם בפעם נכשלתי בבול עץ או בגזע, שנתעלם מן העין תחת מכסה השלג, ויש שנפלתי אל תוך אחת המהמורות המרובות ביער ואבוא בשלג עד הצואר. כל זה הכשיל כוחי ויקצר את פסיעותי. כל צעד וצעד עלה לי בזעת אפים ופעם בפעם נחשלתי אחרי שומרי, הפוסע פסיעות גסות לפני בלי כל מכשול ופגע רע והוא מפנה את ראשו אחורנית לראות, אם לא אבדתי לו. ידעתי, כי בִּזְנוֹי בלבו בעת ההיא. אבל לא נשמר לפני כי אם למלאות בריצה מה שהחסרתי בהליכה וארוץ ואטבע ואלך ואזיע — ואין נחת. — — —

ז

זאת הפעם...

גם לפני הפעם ההיא, זכורני, הייתי רואה, שומע ומרגיש כביכול. אבל זאת היתה ראייה ושמיעה סתם כשל העגל הלה, בלי כל השפעה חוזרת ביני ובין העולם. לא אני, אלא מיני איברים רואים, שומעים ומרגישים. עולמי הפנימי היה שותק והחיצוני לא כתב על לבי כלום, כעולם הקולות החיצוני של החרש האלם. ומעין זה גם דבורו המכני של האלם, שלמדוהו בכך. הוא לבד ודבורו לבד, אלא שהוא מאמין וסומך על עקימת שפתיו וכלי מבטאו, שסתמם יעשו שליחותם שלא מדעתו, אף על פי שאינו מבין, מה ענין מחשבתו לעקימת שפתיו.

מן העת ההיא לא נשמר בלבי אלא זכר מעשה אחד, הבל גמור, שאיני מבין, במה זכה להתרשם ולהתקיים בלבי משאר המעשים בעת ההיא. ואיני מזכירו פה אלא משום בטולו. אני הייתי אז תינוק מפוטם בן שתיים ומחצה, הולך בקושי על

שתיים, שפָּתְנָתוּ המטונפת מופשלת לו על צוארו מאחור. באחד מימי הקיץ בין הערבים ואמי, מוקפת קנקנים וכדי עץ וחרש, היתה עוסקת במעשה חלב. ברגלים כושלות התגנבתי בלֵט אל כד חמאה אחת, שעמדה מאחורי אמי, תוחב את כפי המסואבת אל חוכה וחופן משם חמאה צהובה, המהבקת בחדושה וזיוה לנוגה הערבים, שנפל עליה בעד החלון, נותנה אל תוך פי ובולעה. החמאה מתמוגגת בכפי ובפי, נמרחת על שפתי ולחיי וגם קצה חטמי נהנה ממנה מעט ואני חופן ומלקק, חופן ובולע בחפזון כאחוז בולמוס. מוג החמאה בָּפָה ובלוֹעַ מִדְשָׁנִי עוֹנֵג רב ונעימה משונה וכאילו גם נפשי מתמוגגת ונבלעת עמה בנעימה זו. אמי הרגישה בדבר, החזירה ראשה מעט מעט אלי — ונתפשתי. היא מביטה אלי, תרָדַב בכפה, ושוחקת, ואני מביט אליה בערמה ובושה כאחת, כפי המגואלת כמו דבקה לשפתי והמרפק נשאר תלוי באויר, מביט אליה ושותק... „הוי, תכשיטי, קדישי, גן עדני ועולמי הבאו!“ — פחזה — — —

ח

בעלית הגג

קטן ודל היה ביתנו, שעמד באחת מן הסמטאות של עירתנו הקטנה. כבן שמונה הייתי אז וכבר למדתי בחדר ומכל הפנות החבויות שבביתנו נעימה היתה עלי ביחוד עלית הגג עם האשנב הקטן, שדרך בו אפשר היה לראות את גגות כל בתי העירה, את האילנות הגבוהים והזקופים ואת הגגות על ירקותיהן. שמה הייתי עולה בשלבי הסולם, שעמד ראשו נעוץ בחלל ארובת העליה וסופו נשען על רצפת אדמת הפרוזדור, ושעות רצופות הייתי יכול לעמוד ולהביט דרך האשנב הקטן הזה ולהביט בלי סוף וקץ. חוץ מזה, עלית גג זו היתה כעין מחסן לכל מיני דברים עתיקים שונים ומשונים: שם היו בקבוקים קטנים ומיני צלוחיות ועל צואריהם קשורים לשונות־נֶיךָ ארוכים ועליהם בכתב זר לי היו כתובים דברים שלא הבנתים. שם גם כן היו כלים מכלים שונים, פכים קטנים, שברי כלי זכוכית, וביניהם גם שמלת משי ישנה של אמי, שבה מצאתי תפורים פסים צרים ורכים של שן־הדג. באמצע גג העליה נחה קורה עבה, קורת הגג, שחצתה את כל העליה לשנים. ומה אהבתי לשבת רכוב על קורת הגג ולעֵיֵן בספר הישן־נושן, שמצאתי גם כן שם על עלית הגג, ספר מלכים, שהיה מחוסר לוחות־כריכה. דפי הספר היו מעוכים ירקרקים, עבים ושעירים, ואם לא הרטבתי את האצבע ברוק הפה, אי אפשר היה לי לפתוח אותם. בראש הדף הראשון היתה מצוירת משבצת יפה ובה היה כתוב באותיות גדולות: „והמלך“, התחלתו של הפסוק „והמלך דוד זקן“. באמצע עמדו שורות שורות קטנות, כתובות באותיות מאירות, ומשני הצדדים פירושים באותיות זעירות ופירוש רש"י למטה. וכשהייתי שב מן החדר, ובשעות הפנאי, הייתי מתבודד לי בעלית הגג ושוהה שם שעות רצופות, מעביר תחת ידי את כל טוב עליתי או רוכב על גבי הקורה, שקוע בקריאת הספורים שלא למדתים בחדר.

ומכל בעלי החיים שבביתנו אהבתי ביחוד את חתולנו; לבנה היתה כלה וטלאים שחורים לה על מצחה, חֲזֹקָה וקצות כפותיה. חביבה היתה החתולה הזו עלי במאד. על זרועותי נשאתיה, עמה שעשעתי, עמה אכלתי, ובשכבי לישון היתה רובצת על ידי במטה ומנהמת ממעמקיה. נפשי נקשרה בה והיא גם כן היתה מרגישה בצעדי ורצה אחרי ככלב. הרבה נלחמו עמי אבא ואמא על שאני, ילד כל כך גדול הלומד כבר גמרא, משחק עם חתול, אך בראותם ששום דבר לא יועיל, עזבוני לנפשי.

בקיץ אבדה החתולה לימים אחדים ולא ראיתיה והתגעעתי עליה מאד, אך לא ידעתי מה היה לה ולאן נעלמה. וביום הששי בצהריים, כששבתי מן החדר, עליתי לי על עליה גג ביתנו לפקוד את כל רכושי, שהיה לי שם, ולשחק מעם בכלים החביבים עלי. אפלולית נעימה שררה פה ואני עיף קצת מהחום, לקחתי לי את ספר מלכים ושוב התחלתי לקרוא את הספורים, שכבר קראתי, כשאני יושב רכוב על גבי הקורה. שעה קלה עברה עלי בקריאה. אחר כך הסחתי עיני מן הספר ומבטי נתקל מבלי משים בקצה גג העליה בקרן זווית אפלולית. נדהמתי למראה עיני. על שמלת המשי הישנה של אמי בקרן זווית האפלה שכבה לה חתולתנו כשהיא התקפלה לה כדור. רגש של השתוממות תקפני: התרוממתי לאט לאט מקורת הגג. עצרתי נשימתי ובלב דופק נגשתי חרש חרש אל קרן הזווית והנה באמצעיתה, סמוך לבטנה של החתולה, כפקעת מקופלים שכבו זה על גב זה יצורים קטנטנים, בעלי צבעים שונים, אפורים, לבנים ושחורים, ששה מספרם. מִפֶּה תמהון עמדתי לפני המראה הנהדר הזה. חתולתנו הרגישה בי תיכף. היא העבירה מבטיה חליפות פעם על היצורים הפעוטים ופעם עלי, פלטה נהימה דקה מתוך פיה כאומרת: הבט נא, חביבי, אלה הם פעוטי, אשר הנני ה'. החתולים, נפר, הרגישו בזה, הפקעת נעה זעה וששה יצורים קטנים, סמוי-עין עוד, הרימו ראשיהם והתנוודו הנה והנה בקול יללה חרישית. חתולתנו עוד פעם פלטה אמרה מפיה, כאומרת: אל לכם, פעוטים, לבכות! ותלקק אותם ברחמים רבים.

כחץ מקשת ירדתי מעל גג העליה והבאתי את הבשורה הזאת לאחי ואחיותי הקטנים ותהי שמחה ביניהם וכולם יחד פה אחד הרימו צעקה: רוצים אנו לראות את החתולים. הדבר הגיע עד לאזני אמי ובת צחוק של חבה נשפך על פניה ולא הקפידה על הילדים ותתן להם לעלות ולראות את החתולים, אך הזהר הזהירתם לעלות לאט לאט על השלבים, שלא להנזק חס ושלום, ורק פעם ולא יותר. אך פחד שוא פחדה אמא: עבר יום יומים והילדים שכחו כמעט את החתולים. אך אני לא שכחתיים אף רגע ובשבתי בבית ספרי חכיתי רק לאותה שעה, שאשתחרר מלמודי ואוכל לראות את שלום החתולים. את דבר שמחתי לא ספרתי בחדר לשום ילד חוץ מחברי היחיד והנאמן נחמוני, לו גליתי סוד זה. הוא לטש עלי עיני תמיה, כאלו לא רצה להאמין לי; אבל אני הבטחתי להראות לו אותם מחר אחרי הלמודים.

וביום השני אחר הלמודים עלינו שנינו על עליית גג ביתנו. החתולה לא היתה אז והחתלתולים נשארו לבדם. נגשנו ושנינו עמדנו מביטים עליהם ומסתכלים בכל אחד ואחד מהם. — מה נחמדים הם — אמר לי חברי — וביחד זה הלבן עם הכתמים הצהובים בקצה סנטרו. — נטלתי את החתול הקטן לאט לאט בידי והרמתי למעלה. שנינו הצצנו לתוך סנטרו ולתוך עיניו הסמואות עוד; אלא הלז השמיע ציוץ דק ויללה חרישית. — אל תבכה, מסכן! — נחמתי והנחתי על זרועי השמאלית, חברי לטף אותו בידי והוא החביא את סנטרו הקטן בתוך זרועי. ותוך כדי רגע, בהולה ודחופה באה האם החתולה. כשראתני נפר, שנחה דעתה עליה, נגשה אלי והרימה אלי את מבט עיניה בתחנונים רבים כאומרת: עזוב, מחמדי, עזוב את פעוטי זה ואניקהו. אנכי הבנתי את מבטה והורדתי אל אָחיו. הוא התנודד על רגליו הקטנות ויבב. לקול היבבה השמיעו גם אחיו הקטנים קולות ציוץ ויללה. חתולתנו פלטה נהימה חרישית, רבצה על מצע השמלה, פשטה את רגליה האחורות ואת זנבה, הבליטה את בטנה וכנופית הקטנים התנפלו כל אחד על פטמת שד בטנה, שמצא טוב והגון לפניו, בעט בה בראשו הקטן תחלה, ומששת פיות פעוטים נשמע מצוץ מציצה ומציצה לתאבון. חתולתנו חרש חרש השמיעה נהימת-אוויר פנימית וים של אושר ונחת אין קץ נשפך מעיניה, עיני אם. אחר הרימה את ראשה ובלשונה לקקה כל אחד מילדיה מראשו ועד קצה זנבו. ושנינו, מלאי תמיה, חבה ואהבה רבה לאם ולחתלתוליה, עמדנו מחרישים ומשתאים. מלאי רגשות נעימים ירדנו מעל העליה ועוד זמן רב נדברנו בינינו ואנכי ספרתי לו על המקרה הנפלא הזה, כיצד כל זה פתאם נודע לי ואיך מצאתים בעלית גג ביתנו.

עברו עוד שנים שלשה ימים ולאחדים מהם כבר נפקחו עינים קטנות מלאות חן; רגליהם הקטנות כבר דרכו בצעדים יותר בטוחים וחזקים ולבי הקטן רעד מגיל בכל פעם כשבקרתי אותם. חכיתי רק ליום, שהקטנים יגדלו ויתחזקו ואוכל להוריד אותם מעל עליית הגג ולהכין להם מקום מיוחד בביתנו.

והנה פעם בצהריים, כששבתי מן החדר ואחרי אכלי עליתי על עליית הגג לראות את שלום הקטנים, והנה מצאתים כולם מיללים מרה ותועים במלוא רחב גג העליה. עמדתי נדהם ולבי נמלא צער ורחמים עליהם. אמרתי בלבי, בודאי הלכה לה אמם ותשאירם והיא עוד מעט ותשוב. אספתים כולם ברחמים רבים והשכבתים על מצע שמלת המשי של אמי; השתדלתי להשתיקם ולנחמם בדברי ובלטופי אבל נָקַר היה. שהחתולים היו רעבים מאד ולא ידעו נוחם ויוסיפו לילל מרה ולהתייפח. חכיתי כרבע שעה בתקוה, אולי תבוא החתולה, אך היא לא באה. יותר לא יכולתי לחכות, לא יכולתי לראות בצערם. ירדתי מעל העליה, נכנסתי אל הבית ובמעוף עין עברתי על כל החדרים, הצצתי אל כל הפנות, חפשתי מאחורי המטות, עברתי גם במטבח; אמי היתה עסוקה אותה שעה ולא שמה עלי לב. אך כשנתקלתי בה פעמים, קבלתי נזיפה ובקשוני לצאת. יצאתי החצרה, נכנסתי אל רפת הפרה, ובכל

פנה נסתרה בקשתי ואין. התחלתי לקרוא לה בקול, בתחלה לאט לאט וחרש ואחר כך בקול רם, אך כל זה לשוא, כאילו פתחה האדמה את פיה ותבלענה. לבי התפלץ בי מצער ומיגון, נכון הייתי לתת את קולי בבכי מעוצר רעה, אך פתאם נצנצה מחשבה במוחי: מי יודע, אולי זה כבר שבה החתולה ואני פה מבקשנה. קל ככרק עליתי שוב על העליה. אפלולית חשכה שררה בכל פנות העליה, איזה עצב משונה היה שפוך בכל חלל האויר — והחתולה איננה. החתלתולים, נקר, עיפו מיללה ומבכי והם כולם יחד התקפלו בפקעת אחת זה על גב זה. לעתים רעד של צנה ורעב עבר ביצורי גו האחד ויִיבב ויִתיפח חרש חרש מתוך שינה. בפחי נפש ולב כואב ירדתי מעל העליה: לא ידעתי נפשי ולא יכולתי למצוא לי מקום: הבנתי שאיזה אסון קרה לחתולתנו: משמים ישבתי לי בדרך בפנת הבית ובאוני צללה לילת החתלתולים ובכיתם המרה. אבל בכל זאת אמצתי את רוחי, התקוה היתה לי עוד, שאולי בערב והחתולה תשוב עוד. ובאותו לילה על משכבי בא חלום רע לענותני. בחלומי והנה החתלתולים נדים ונעים לכל צד ועבר, תועים במלוא רוחב העליה, מיללים מרה, קוראים לאמם וגועים בבכי. ובבוקר קמתי ורוחי קשתה עלי, וטרם הספקתי לאכול ולשתות עליתי על העליה חרש, ששום עין לא תראני, והנה את אשר יגורתי בא לי: החתלתולים נעו ונדו לכל רוח וקול יללתם מחריד לב: לבי דפק בי בחזקה, מה לעשות? נצנצה מחשבה במוחי, אולי אאכילם? וכהרף עין ואני במטבח: אמא לא היתה בבית באותה שעה ואני, שלא בידיעתה, מלאתי צלחת חלב, תחבתי חתיכת לחם רכה בכיסי והנני שוב על העליה. את הלחם פרסתי פתותים פתותים לתוך צלחת החלב, רִפכתי אותם היטב היטב, העמדתי את זה לפנייהם במחשבה שיאכלו, אך בראותי שהם עוד אינם מבינים לאכול בעצמם, לקחתי בידי את כל אחד מהם ותחבתי לו את סנטרו הקטן בחלב. אך כל עמלי עלה בתוהו: הקטנים הרטיבו רק את קצה סנטריהם בחלב, אך אכול לא אכלו. אספתים שוב למקום אחד ובאתי למקום המטמורה, ששם עמד שק נוצות רכות, שאותן אספה אמי, לקחתי מן הנוצות בלי לשאול את פיה והבאתין אל העליה. הצעתי להן מטה חמה ורכה ואת כולם הנחתי בתוך הנוצות, שיחם להם ויִרך להם, ומלא צער ועגמת-לב באתי החדרה. בחדר קשה היה עלי לשבת. כמעט שלא הבנתי כלום ממה שלמדוני ואת צרת נפשי שפכתי לפני חברי וספרתי לו את המקרה הנורא ואת האסון שקרני בדבר אבדן החולתנו. חברי זה, שבעצמו ראה וחבב אותם, השתתף בצערי וינחמני, ואחרי הלמודים ביום הלכנו שנינו לחפש ולבקש, אולי יעלה בידינו למצא את מקום החתולה. חדרנו לכל המקומות החבויים מעין, אך גם הפעם לשוא היה כל עמלנו. שנינו עלינו על העליה. נגשנו אל קרן זוית האפלה, מקום משכב החתלתולים. הם כולם שכבו בנוצות מחרישים, פח לא היה להם כבר לבכות ולילל, רק לפרקים איזו אנקת חלושה התמלטה מפי אחד מהם ותחרך את דומית העליה. וביניהם אחד שכב באיזו מין שכיבה משונה, בלי נייע וזיע כל שהוא, כאילו צלל כאבן בנוצות. הרמתי אותו

מתוך הנוצות וגופו הקטן כולו קפא ונתקשה ויהי לאבן כבדה, אור החיים כבר כבה בעיניו הבולטות. שנינו עמדנו נדהמים וכפויי ראש: המות רחף בכנפיו השחורות במקום, שלפני שנים שלשה ימים היה מלא צהלת החיים. את הגוף המת הנחנו מן הצד ושנינו ירדנו מעל העליה מחרישים מבלי דבר דבר. בערב לא אכלתי, וכשהלכתי לישון התפללתי בלבי, כי האלהים הטוב ירחם את החתולים האמללים וישיב להם את אמם; גם נדר נדרתי לעבור פעמים על התהלים, אם תמצא חתולתנו. ובשנתי שוב באו חלומות רעים להחרידיני: ראיתי גופות מתים קפואים כאבנים שוכבים שקועים בנוצות ובעיניהם כבה אור החיים. ולמחרת היום והנה עוד שנים מהם שכבו קפואים מתים והנשארים כל עוד רוח חיים בהם. אם לא תמצא חתולתנו גם היום, אני אנה אני בא?...

אך הנה מה שלא פללתי קרה. לא רחוק מביתנו עמד בית שכנתנו שרה לאה. בעלה היה סוחר עשיר למדן והיא, שרה לאה, היתה גאונית ומיוחסת וקצת קשת-לב. אמי לא אהבה את האשה הזו, שתמיד היתה מוצאה לה ענין למריבה ולא היתה מבקרת את ביתה, ובכן היה השלום נעדר בין שני הבתים הללו. במקרה נכנסתי אל ביתה של שרה לאה. היא לא היתה בבית באותה שעה, ומה נבהלתי, כשראיתי בעד דלת חדר-המטות הפתוחה את חתולתנו קשורה בחבל בצווארה אל רגל אחת המטות. חתולתנו, כשראתנו, נמשכה אלי בחזקה, אך החבל לא נתן לה להנתק. פתאום הבנתי את הכל. ומחשבה חלפה במוחי: התגנבתי אל חדר-המטות, קרבתי אל המטה וחתולתנו התרפקה עלי, נהמה, שלחה בי מבט רחמים: חביבי, הוי חביבי, רחמני, הצילני! אנכי לא הרביתי מחשבות וכרגע התנפלתי על החבל לפתח את הקשר. ובעודני עושה כה וכה והנה שרה לאה באה, וכשראתני מתיר את החבל מצוואר החתולה לא דברה דבר, נגשה ישר אלי, אחזתני בערפי ותוציאני מן החדר. — הראיתם חצוף זה? הנה הוא בא לבית זר ועושה בו כבתוך שלו! הבית מלא עכברים והנה זה בא לקחת את החתול, — אבל החתולה הרי שלנו! — אמרתי בקול מלא צער ורוגז. — שלכם? ומה, שמא קניתה בשוק? חרפה ובושה! בנה של רחל, בחור הלומד גמרא, ומטפל בחתולים! — אבל, אמרתי בקול רווי-דמעות, הרי יש לה חתולים קטנים והם גִּזְעִים ברעב! — חתולים קטנים? מה? ובכן לך ותגד לאמא, שתתקין סעודת שמחה!... הדברים הללו הלְמוּנִי כרעם, רעדתי מכעס והרמתי כנגדה אגרוף קמוץ וקראתי קול גדול: מרשעת! — הוי ואבוי! צעקה שרה לאה — משה, משה! הכנס נא הנה! — התחילה קוראה את אישה מן החדר הסמוך, אך אנכי לא שמעתי כבר את יתר צעקותיה. ברחתי מן הבית הזה... היה כבר לפנות ערב ואני על עלית גג ביתנו, שם בפנה המלאה חושך וצלמות ישבתי, פני כבשתי בשתי כפות ידי וכתפי חרש רעדו. ומני אז לא פקדתי עוד את עלית גג ביתנו לנצח.

